

BETYDNINGEN AV SOSIAL STATUS OG KJØNN FOR STRAFFUTMÅLINGEN

AV RAGNAR HAUGE og JENS J. GUSLUND

1. INNLEDNING

1.1. Likhetsprinsippet i strafferetten

Innenfor strafferetten er det en sentral maksime at like handlinger skal straffes likt. Men dette er en regel med mange unntak. I praksis er det akseptert at en lang rekke forhold som ikke knytter seg til selve den straffbare handling, men gjelder sosiale og personlige forhold ved gjerningspersonen, kan tillegges vekt ved straffutmålingen (*Andenæs* 1989 s 395–408, *Bratholm* 1980 s 591–602). Er siktede svært ung eller svært gammel kan straffen gjøres mildere enn den ellers ville ha vært. Har siktede hatt en vanskelig oppvekst eller lever i en presset situasjon kan dette i visse tilfeller påvirke straffutmålingen. Slike og tilsvarende forhold kan føre til at kravet om likhet for loven fravikes.

På den annen side er det andre personlige og sosiale forhold som det normalt ikke skal legges vekt på. Om siktede er kristen eller muslim, om han eller hun er i arbeid eller er hjemmeværende, har barn eller er barnløs, skal ikke spille inn ved straffutmålingen. Det samme gjelder forhold som gjerningspersonens yrke, utdannelse, inntekt eller vedkommendes kjønn.

Dommere er i midlertid ikke annet enn mennesker. En lang rekke, særlig amerikanske, undersøkelser har påvist forskjeller mellom ulike dommere og domstoler som ikke kan forklares på annen måte enn at hensyn som det ideelt sett ikke skal legges vekt på, likevel spiller inn ved straffutmålingen (se f.eks *Aubert* 1968 s 141–151). Og i en dansk undersøkelse av straffutmålingen er konklusjonen (*von Eyben* 1950 s 169):

”. . . at man må få visse betænkeligheder ved at overlade et skøn, der giver anledning til så betydelige variationer, til domstolene, når disse ikke får større vejledning i strafudmåling end tilfældet er nu”.

Hvilke konkrete forhold som faktisk tillegges vekt ved straffutmålingen i den enkelte sak er det oftest vanskelig å avgjøre, fordi sakene sjelden eller aldri er helt sammenlignbare. Tyverisaker vil f.eks kunne variere når det gjelder verdien av det som er stjålet eller hvor store skader som forøvrig er påført, når det gjelder den ”durkdrevenhet” gjerningspersonen har utvist eller andre forhold knyttet til selve lovbruddet, motivet og den subjektive skyld eller relevante personlige og sosiale forhold ved gjerningspersonen vil kunne spille inn. Selv om man statistisk kan påvise at ulike grupper av siktede behandles ulikt, er det vanskelig

å påvise hvorvidt domstolen har tatt hensyn til utenforliggende forhold – forhold som etter praksis ikke skal tillegges vekt.

Et illustrerende eksempel på dette gir *Vilhelm Auberts* (1963) undersøkelse av norske herredsrettssaker. Formålet med undersøkelsen var å belyse hvorvidt siktedes sosiale status innvirket på domstolenes straffutmåling. Det første problemet han sto overfor var imidlertid at siktede fra ulike sosiale lag ble siktet for ulike typer av lovbrudd. Selv om han fant forskjeller i straffutmålingen mellom ulike sosiale lag var det derfor høyst sannsynlig at dette skyldtes forskjeller i lovbruddenes art. Dernest viste det seg å være systematiske forskjeller mellom siktede fra ulike sosiale lag når det gjaldt relevante straffutmålingskriterier, som f.eks at siktede fra lavere sosiale lag oftere var tidligere straffet. Og endelig hadde han ikke kontroll med hvilke saker som kom for domstolene og hvilke som ble avgjort allerede på påtalestedet. Eventuelle forskjeller i straffutmålingen kunne derfor like gjerne tilbakeføres til dette som til forskjeller mellom sosiale lag.

Når tidligere straffer ble holdt konstant, mente riktignok *Aubert* at det blant dem som er dømt for tyveri var mulig å påvise at siktede fra høyere sosiale lag bedømt ut fra inntekt og yrke i noe større grad ble idømt betinget fremfor ubetinget fengsel enn siktede fra lavere sosiale lag. Men denne konklusjonen er beheftet med mange reservasjoner – fordi det ikke har vært mulig for ham å holde andre relevante straffutmålingsfaktorer enn tilbakefall konstant. Og det kan tenkes at den tilsynelatende forskjellsbehandling mellom ulike sosiale lag like gjerne kan forklares ut fra andre relevante forskjeller.

Dersom man skal foreta sammenlikninger av i hvilken utstrekning utenforliggende momenter tillegges vekt ved straffutmålingen må man derfor begrense seg til lovbruddskategorier hvor det er få og klare kriterier som skal tillegges vekt ved straffutmålingen. Dessuten må man sikre seg at en eventuell forskjellsbehandling ikke allerede har funnet sted før saken kommer for retten.

Promillekjøring er i utpreget grad en lovbruddskategori som egner seg for en slik analyse. For det første ved at promillens størrelse – som er direkte målbar – i prinsippet er noe nær det eneste moment som skal tillegges vekt ved straffutmålingen. For det andre ved at så og si samtlige promillesaker blir avgjort ved en rettssak. Dette gjør at man ved promillesaker – i motsetning til de fleste andre lovbruddskategorier, hvor mange saker avgjøres med påtaleunntatelse eller forelegg – kan se bort fra en eventuell forskjellsbehandling på påtalestedet. Mot denne bakgrunn skal vi i det følgende forsøke å belyse hvorvidt visse utenforliggende forhold tillegges vekt ved domstolenes straffutmåling.

1.2. Prinsippene for straffutmålingen i promillesaker

Ved en lovendring av 24. juni 1988 ble bestemmelsene om straffutmålingen i

veitrafikklovens § 31 endret. Istedet for tidligere straffutmålingspraksis, som innebar at enhver kjøring med over 0,5 promille skulle straffes med ubetinget fengselsstraff i 21 dager eller mer, ble det åpnet adgang for domstolene til å benytte betinget fengselsstraff overfor tiltalte med en promille opp til 1,5. Ubetinget fengselsstraff skulle først være det normale ved høyere promiller. For at den økte bruk av betinget fengsel ikke skulle innebære noen reduksjon av det samlede straffenivå, ble det samtidig bestemt at bøtstraff alltid skulle idømmes ved siden av en betinget eller ubetinget fengselsstraff.

Straffutmålingen i veitrafikklovens § 31 første ledd fikk etter lovendringen følgende ordlyd:

”Den som overtrer § 22 første ledd straffes som regel

- a) med bot og betinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet under 1,0 promille . . .
- b) med bot og betinget eller ubetinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet fra 1,0 til 1,5 promille . . .
- c) med bot og ubetinget fengsel ved alkoholkonsentrasjon i blodet over 1,5 promille . . .

Det ble dessuten bestemt at dersom tiltalte tidligere var straffet for promillekjøring, skulle ubetinget fengsel idømmes.

De nye straffutmålingsregler innebar at domstolene fikk anledning til å anvende mer nyanserte straffereaksjoner. Men samtidig ble det lagt nokså snevre rammer for domstolens frihet ved straffutmålingen; noe som ble ytterligere understreket av de detaljerte straffutmålingsanvisningene i forarbeidene (*Andenæs* 1991). Veitrafikklovens § 31 tredje ledd åpnet imidlertid for at det også skulle kunne tas hensyn til ”. . . hvilke farer kjøringen har medført”. Formuleringen i innledningen til straffebestemmelsen hvor det heter at overtrederen ”. . . straffes som regel” med de angitte straffer, ga dessuten et visst spillerom for å avvike anvisningene i § 31 første ledd.

Straffereaksjonen overfor promillekjørere består av flere komponenter. For det første skal den bestå av en fengselsstraff av en viss lengde, som kan gjøres betinget eller ubetinget. Dernæst skal det idømmes en bot. Denne boten skal ifølge motivene tilsvare én og en halv gang brutto månedslønn, og bare i spesielle tilfeller settes lavere enn kr. 10.000. I forbindelse med boten idømmes også en subsidiær fengselsstraff, som kommer til avsoning dersom boten ikke betales. Et mål for straffereaksjonen burde derfor ideelt sett ha fanget opp:

- fengselsstraffens lengde,
- om fengselsstraffen ble gjort betinget eller ubetinget,
- botens absolutte størrelse,
- botens relative størrelse (relativt til tiltaltes inntekt og hans/hennes

- økonomiske situasjon forøvrig),
- den subsidiære fengselsstraffens lengde.

Fastsettelsen av botens størrelse skal imidlertid utelukkende skje på grunnlag av siktedes inntekt, uten hensyn til promillens størrelse eller andre forhold ved handlingen. Og den subsidiære fengselsstraff skal ifølge rettspraksis være den samme uansett botens størrelse. I det følgende vil vi derfor utelukkende se på straffutmålingen vedrørende fengselsstraffen. Vi vil også begrense oss til bare å se på fordelingen mellom betinget og ubetinget fengselsstraff. Det er i første rekke dette som er avgjørende for strengheten av straffen. Lengden av den betingede eller ubetingede fengselsstraffen – innenfor de snevre rammer som gjelder i promillesaker – er av underordnet betydning for vurderingen av straffens strenghet.

1.3. *Opplegget av analysen*

For å belyse praksis etter den nye lov, gjennomgikk vi nær tusen dommer i promillesaker avsagt av byrettene i Oslo, Bergen, Stavanger og Trondheim i årene 1987 til 1990 (*Hauge & Guslund 1992*).

Denne følgende analysen vil imidlertid bare omfatte en del av disse sakene. For det første faller samtlige saker avgjort etter den gamle lov utenfor – både de som ble avgjort før den nye lov trådte i kraft, og de hvor den gamle lov ble lagt til grunn ved en senere avgjørelse fordi den ble ansett som mildere enn den nye lov. Dernest har vi også holdt dem som tidligere var straffet for promillekjøring utenfor – fordi det for disse gjelder spesielle straffutmålingsregler. Og endelig har vi holdt dem som i tillegg til promillekjøring også ble dømt for andre lovbrud utenfor. I disse ”urene” sakene vil de andre lovbruddene spille inn ved straffutmålingen – og fordi disse lovbruddene tildels er høyst forskjelligartede, gjør de sakene umulige å sammenlikne.

Efter at disse sakene er tatt bort står vi tilbake med 336 ”rene” promillesaker, som danner grunnlag for analysen. Ut fra disse sakene vil vi se på hvorvidt siktedes sosiale status og kjønn synes å innvirke på domstolenes straffutmåling.

Sosial status er valgt ut fordi denne er det forhold man i litteraturen oftest fremhever som grunnlag for forskjellsbehandling i straffesaker. Vårt mål på sosial status er siktedes inntektsforhold. Man kan riktignok hevde at inntekt ikke er det beste mål på sosial status. Men det har den fordel at det er en variabel som er relativt enkel å kartlegge og rubrisere. Og i norske promillesaker – hvor en eventuell bot skal fastsettes i forhold til inntektens størrelse – vil man dessuten i dommen finne relativt pålitelige opplysninger om inntektens størrelse.

Siktedes kjønn er valgt ut fordi det ofte hevdes at kvinner og menn behandles forskjellig i straffesaker. *Otto Pollak* oppnådde i sin tid herostratisk berømmelse

da han i sin bok om kvinnekriminaliteten hevdet at kvinner hadde en minst like høy kriminalitetsfrekvens som menn, men at de av ulike grunner slapp unna oppdagelse og straff. Og en av grunnene til dette var at kvinner ble behandlet anderledes enn menn både av politi og domstoler. Som han uttrykker det (*Pollak* 1950 s 4):

”. . . patruljerende konstabler og mannlige etterforskere liker ikke å arrestere kvinner, fordi de ofte er forvirret av det tilsynelatende brudd på de atferdsnormer som gjelder i forholdet mellom menn og kvinner i vårt samfunn som en slik handling innebærer . . . Anklagere er redde for vanskelighetene med å få domfelt en kvinne som ikke på forhånd er stigmatisert, og er noen ganger unnskyldende i utførelsen av sine plikter i forhold til kvinner . . . Fra mange hold har det kommet klager over at det ofte skjer urettmessige frifinnelser av dommere eller jury i saker mot kvinner. De fleste som har fulgt rettssaker i dette eller andre land vil huske tilfeller der den tradisjonelle ridderlighet i rettssalen og opinionens konvensjonelle fordommer har ført til frifinnelser som ikke var i samsvar med bevisene, men gjenspeilte våre kulturelle holdninger til kvinner.”

Selv om man ikke føler seg overbevist hverken av *Pollaks* data eller hans argumenter, er det likevel en utbredt oppfatning at kjønn i visse tilfeller kan virke inn på dommernes avgjørelser.

2. STRAFFUTMÅLING OG SOSIAL STATUS

2.1. Størrelsen av siktedes inntekt

Som nevnt innledningsvis er ikke siktedes inntekt noe ideelt mål på hans eller hennes sosiale status. Metodisk sett er den imidlertid fristende å ty til som indikator. Den er lett å måle og relativt enkel å innhente opplysninger om. Lovendringen i 1988 medførte dessuten at tiltaltes brutto inntekt skulle danne grunnlaget for utmåling av bøtstraffen. Dermed skulle man tro at opplysninger om siktedes inntektsforhold ble innsamlet systematisk av enten påtalemyndighet eller domstol.

Av vårt utvalg på 336 tiltalte ble det imidlertid for 63 tiltalte eller 19 prosents vedkommende ikke i dommen gitt opplysninger om inntekt. Av de 266 øvrige bøtelagte ble det bare med hensyn til 114 tiltalte uttrykkelig gjort klart at det var tale om bruttoinntekt. For 30 tiltalte ble det opplyst at det dreide seg om netto inntekt. Tiltaltes inntektsforhold er dermed ikke en så uproblematisk størrelse som man kanskje umiddelbart ville anta.

Vi har i den følgende del av analysen tatt ut dem som har fått oppgitt sin inntekt netto ut av materialet. Netto og brutto inntekter kan ikke sammenlignes direkte. Det viser seg imidlertid at de oppgitte nettoinntektene systematisk ligger lavere enn resten av utvalget. Dette er ikke overraskende all den tid inntekten pr definisjon er oppgitt etter skatt. De inntektene som er oppgitt netto er

imidlertid såpass mye lavere at forskjellen ikke alene kan skyldes dette – gjennomsnittlig månedsinntekt er henholdsvis kr. 5.686 for dem som har oppgitt inntekten netto og kr. 12.131 for dem som har oppgitt den brutto. Går vi inn i materialet ser vi at en betydelig del av dem som oppgir sin inntekt netto er mottagere av sosialstønad. Avslutningsvis vil vi se hvorvidt inntekten skriver seg fra inntektsgivende arbeid, trygd eller sosial støtte, fordi dette åpenbart er med på å bestemme tiltaltes sosiale status.

Vi har dessuten valgt å se på menn alene. Inntekt er trolig et vesentlig mindre godt mål for kvinners sosiale status enn for menns. Dette skyldes ikke minst de mange hjemmearbeidende, ulønnede kvinner.

Tabell 1 viser sammenhengen mellom inntekt og straffereaksjon i de gjenværende 206 "rene" sakene for førstegangs, mannlige promillekjørere.

Tabell 1. Månedlig inntekt og straffereaksjon i "rene" saker for førstegangs, mannlige promillekjørere. N = 206.

Inntekt	Betinget	Ubetinget	Sum
t o m 5000	30 (70 %)	13 (30 %)	43 (100 %)
5001–10000	40 (59 %)	28 (41 %)	68 (100 %)
10001–15000	34 (57 %)	26 (43 %)	70 (100 %)
Over 15000	21 (60 %)	14 (40 %)	35 (100 %)
Sum	125 (61 %)	81 (39 %)	206 (100 %)

Tabellen viser at det er små forskjeller mellom de ulike inntektsintervall når det gjelder hvorvidt straffen er gjort betinget eller ubetinget. Det kan riktignok synes som om tiltalte med svært lave inntekter (t o m kr. 5000 pr. måned) noe sjeldnere enn de øvrige blir idømt ubetinget fengsel.

Promillenivået er imidlertid langt på vei bestemmende for straffeutmålingen, og det viser seg, kanskje noe overraskende, å være en svak sammenheng mellom inntekt og promillenivå: Høy inntekt øker sjansen for høy promille. Dette forhold er med på å forklare hvorfor den laveste inntektsgruppen tilsynelatende blir lempeligere behandlet, slik det fremgår av tabellen ovenfor. Vi må derfor kontrollere for promillenivået for å kunne si noe om inntektens selvstendige, direkte effekt på straffutmålingen.

Tabell 2 viser straffereaksjonen overfor ulike inntektsgrupper avhengig av promillenivå. Vi har her foretatt en todeling av inntektsgruppene – dels for å gjøre tabellen mer oversiktlig, dels for å hindre at underutvalgene blir alt for små. Hele utvalgets median – den verdien som deler det i to like store deler – er forøvrig akkurat kr. 10.000.

Tabell 2. Straffereaksjon og inntekt i "rene" saker overfor førstegangs, mannlige promillekjørere fordelt på ulike promillenivå. N = 206.

Promille	Inntekt	Straffereaksjon		Sum
		betinget	ubetinget	
0,5-0,99	t o m 10.000	38 (97 %)	1 (3 %)	39 (100 %)
	over 10.000	30 (100 %)	0 (0 %)	30 (100 %)
1,0-1,5	t o m 10.000	26 (87 %)	4 (13 %)	30 (100 %)
	over 10.000	23 (85 %)	4 (15 %)	27 (100 %)
over 1,5	t o m 10.000	6 (14 %)	36 (86 %)	42 (100 %)
	over 10.000	2 (5 %)	36 (95 %)	38 (100 %)

Av tabellen er det vanskelig å lese ut noen som helst tendens. Forskjellene i den prosentvise fordeling mellom betinget og ubetinget fengselsstraff forstørres av de små utvalg, og kan knapt sies å avsløre noen reelle forskjeller. Men dersom man likevel ønsker å legge vekt på de små forskjeller som tross alt finnes, peker de i retning av at en relativt høy inntekt ikke synes å være noen fordel for tiltalte med midlere eller høy promille.

2.2. Arten av siktedes inntekt

Inntektsbegrepet henspiller oftest på lønnsinntekter. I mange saker var imidlertid de domfelte ikke i inntektsgivende arbeid. Av vårt utvalg på 291 menn, viser det seg at 111 (38 %) er uten fast arbeide. Det inntektsbegrep vi har operert med favner derfor både ulike former for trygd, sosialstøtte og ordinær arbeidsinntekt. Men "inntektens" art er trolig i like høy grad bestemmende for mottakerens sosiale status som dens størrelse. Bruker vi inntektens art som indikator for mottakerens sosiale status, trenger vi heller ikke ta hensyn til om den er oppgitt brutto eller netto.

Tabell 3 viser sammenhengen mellom inntektens art og hvorvidt tiltalte ble idømt betinget eller ubetinget fengselsstraff i de 234 sakene der både tiltaltes inntekt og dens art er oppgitt.

Tabell 3. Inntektens art og straffereaksjon i "rene" saker for førstegangs, mannlige promilledømte. N = 234.

Inntektens art	Betinget	Ubetinget	Sum
arbeidsinntekt	102 (64 %)	58 (36 %)	160 (100 %)
trygd	29 (58 %)	21 (42 %)	50 (100 %)
sosialstøtte	10 (42 %)	14 (58 %)	24 (100 %)
	141 (60 %)	93 (40 %)	234 (100 %)

Av tabellen kan det synes som om det foreligger en klar tendens i retning av at lønnsnettakerne blir noe mer lempelig behandlet. Sosialklientene blir relativt oftest idømt ubetinget fengselsstraff. Denne tilsynelatende skjevhet kan selvsagt skyldes at disse gjennomgående har et høyere promillennivå.

Tabell 4. Inntektens art og straffereaksjon avhengig av promillennivå for førstegangs, mannlige promillekjørere i "rene" saker. N = 234.

Promille	Inntektens art	Betinget	Ubetinget	Sum
0,5-0,99	lønn	54 (98 %)	1 (2 %)	55 (100 %)
	trygd	12 (100 %)	-	12 (100 %)
	sosialstønad	8 (100 %)	-	8 (100 %)
1,0-1,5	lønn	41 (87 %)	6 (13 %)	47 (100 %)
	trygd	14 (93 %)	1 (7 %)	15 (100 %)
	sosialstønad	2 (33 %)	4 (67 %)	6 (100 %)
over 1,5	lønn	7 (12 %)	51 (88 %)	58 (100 %)
	trygd	3 (13 %)	20 (87 %)	23 (100 %)
	sosialstønad	-	10 (100 %)	10 (100 %)

Som det fremgår av tabell 4 er dette til en viss grad korrekt. Både trygdemottakerne og sosialklientene har gjennomgående noe høyere promille enn lønnsnettakerne. Mens 36 % av lønnsnettakerne har over 1,5 promille, gjelder det samme for henholdsvis 46 % og 42 % av trygdede og sosialklienter.

Promillennivået kan dermed gi noe av forklaringen på hvorfor lønnsnettakerne relativt sett oftere får gjort fengselsstraffen betinget. Derimot kan forskjeller i promillennivået ikke forklare hvorfor sosialklientene tilsynelatene blir strengere behandlet enn de trygdede.

3. STRAFFUTMÅLING OG KJØNN

3.1. Valget mellom betinget og ubetinget fengselsstraff

Av de 336 sakene som danner basis for denne undersøkelsen, gjaldt 45, eller noe over 13 %, kvinnelige kjørere. Dette viser at promillekjøring er mest utbredt blant menn, i likhet med kjøring generelt. Andelen kvinner er imidlertid noe høyere enn det som fremkommer i andre undersøkelser (Glad 1983), noe som skyldes at menn er "overrepresentert" blant de gruppene vi har valgt å holde utenfor analysen - residivistene og de som er tiltalt også for andre forhold enn promillekjøring.

Tabell 5 viser sammenhengen mellom kjønn og straffereaksjon i "rene" saker for førstegangs promilledømte.

Disse tallene synes å peke i retning av at kvinner blir noe strengere behandlet enn menn. 37 % av mennene ble idømt ubetinget fengsel, mens det samme

Tabell 5. Kjønn og straffereaksjon i "rene" saker for førstegangs promilledømte. N = 336.

	Betinget	Ubetinget	Sum
menn	184 (63 %)	107 (37 %)	291 (100 %)
kvinner	23 (51 %)	22 (49 %)	45 (100 %)

gjaldt nær halvparten (49 %) av kvinnene. Kvinner har imidlertid gjennomgående noe høyere promille enn menn – slik det fremgår av tabell 6 – og dette kan være med på å forklare denne tilsynelatende forskjellsbehandling.

Som det fremgår av tabellen synes fordelingen av betingede og ubetingede dommer å være helt uavhengig av kjønn ved lave og høye promiller. Når det gjelder tiltalte med promille mellom 1,0 og 1,5 blir imidlertid relativt flere kvinner enn menn idømt ubetinget fengsel (29 % mot 17 %). Dette er interessant, fordi det jo nettopp er i disse tilfellene dommerens eget skjønn har særlig betydning. Ser man nærmere på bakgrunnsstoffet viser det seg forøvrig at denne ulike behandling ikke skyldes forskjeller i relativ fordeling av promillenivå innen dette promilleintervallet. Det er med andre ord ikke slik at kvinnene gjennomgående ligger nærmere intervallets øvre promillegrense.

Tabell 6. Straffereaksjon overfor ulike kjønn, kontrollert for promillenivå. N = 336.

Promille	Kjønn	Betinget	Ubetinget	Sum
0,5–0,99	menn	98 (99 %)	1 (1 %)	99
	kvinner	10 (100 %)	–	10
1,0–1,5	menn	73 (83 %)	15 (17 %)	88
	kvinner	10 (71 %)	4 (29 %)	14
over 1,5	menn	13 (13 %)	91 (87 %)	104
	kvinner	3 (14 %)	18 (86 %)	21

3.2. Formildende og skjerpene omstendigheter

Som vi har vært inne på innledningsvis er det først og fremst promillens størrelse som skal tillegges vekt ved straffutmålingen i promillesaker. Men dessuten kan domstolen legge vekt på ". . . hvilke farer kjøringen har medført", foruten at det kan tas hensyn til generelle straffutmålingskriterier som siktedes alder eller psykiske helsetilstand.

I motsetning til det som vanligvis hevdes, tyder det foregående på at dersom domstolene forskjellsbehandler de to kjønn, gir dette seg utslag i at kvinner

straffes strengere enn menn. En mulig forklaring på dette kan derfor være at det for menn i større grad enn for kvinner foreligger formildende omstendigheter, eller omvendt, at det for kvinner oftere enn for menn foreligger skjerpene omstendigheter.

I datamaterialet har vi registrert de omstendigheter som er nevnt i domspremissene i formildende eller skjerpene retning. I 29 % av sakene er det ikke nevnt slike spesielle omstendigheter. Én skjerpene omstendighet er registrert i 54 % av sakene hvor menn er siktet og i 53 % av sakene der siktede er en kvinne. Mer enn én skjerpene omstendighet er imidlertid registrert noe oftere hos mennene (19 % mot 9 %). Dette forhold oppveies imidlertid ved at flere menn har både formildende og skjerpene omstendigheter knyttet til sin sak (20 % mot 18 %). Når det gjelder saker der bare formildende omstendigheter er registrert, har 54 % av mennene og 58 % av kvinnene minst én slik omstendighet notert i domspremissene. 15 % av mennene og 16 % av kvinnene har to eller flere. Dette kan dermed ikke forklare den tilsynelatende forskjellsbehandling mellom kjønnene som kan registreres.

Datamaterialet gir imidlertid også mulighet til at se nærmere på hva slags omstendigheter dommeren har påpekt i premissene. Gjør man det, vil man oppdage at den relative hyppighet av enkelte omstendigheter varierer mellom kjønnene og de ulike inntektsgrupper. Mest påfallende i så måte blant de skjerpene omstendigheter er at "uhell", både med og uten personskader, forekommer langt oftere i sakene der kvinner har vært sjåfør. Uhell er kommentert i hele 22 % av disse sakene, mens den tilsvarende andel for menn er 8 %.

Når det gjelder de formildende omstendigheter skiller "lav alder" seg ut ved at dette blir nevnt relativt mye oftere mht menn (10 % mot 4 % av alle sakene). Gjennomsnittsalderen er forøvrig svært lik hos de to kjønn. På den annen side blir "psykiske problemer" nevnt som formildende omstendighet i forbindelse med 9 % av de kvinnelige tiltalte, mens det samme bare gjelder for 3 % av mennene. Nettopp disse omstendigheter er av Høyesterett ilagt stor vekt som formildende omstendighet i promillesaker (Rt 1989 s 121, 134, 923 og 968).

I visse saker blir det man kan kalle "kjønnsspecifikke" omstendigheter trukket. Dette gjaldt uten unntak i forhold til kvinner, og i samtlige tilfeller i formildende retning. En dommer pekte på at soningsforholdene generelt var vanskeligere for kvinner. En annen dommer viste til at siktede var gravid. En tredje pekte på at man generelt burde kunne tøye nødvergebegrepet lenger mht kvinner, og henviste til tungtveiende formildende omstendigheter ved en sak der en påvirket kvinne hadde tatt bilen og kjørt vekk fra sin voldsomme mann. Påfallende er det imidlertid at alle disse "kjønnsspecifikke" formildende omstendigheter gjaldt for kvinner, til tross for at kvinnene tilsynelatende ble strengere behandlet enn menn.

4. AVSLUTNING

Som det har fremgått av det foregående er det lite grunnlag for å hevde at sosial status eller kjønn fører til forskjellsbehandling i promillesaker for norske domstoler. Det mest påfallende er hvor liten variasjon som kan påvises i straffutmålingen i forhold til disse kriteriene.

Både når det gjelder tiltaltes inntekt og dens art, må det letes med lupe for at man skal kunne skimte konturene av bestemte mønstre i straffutmålingspraksis. Den eneste tendens man finner er at sosialklienter noe oftere enn andre idømmes ubetinget fengsel – en sammenheng som forøvrig ikke lar seg forklare ved å se på eventuelle skjerpene eller formildende omstendigheter knyttet til disse sakene.

Når det gjelder forholdet mellom kjønnene er det også her likhetene i straffutmålingen som er det mest påfallende. Men i motsetning til hva man skulle forvente er det snarere en tendens til at kvinner behandles strengere enn menn. Dette kommer til syne i promilleintervallet mellom 1,0 og 1,5 – hvor valget mellom betinget og ubetinget fengsel langt på vei er overlatt til dommerens friske kjønn – og hvor kvinner noe oftere enn menn blir idømt ubetinget fengsel.

Hovedkonklusjonen er følgelig at den forskjellsbehandling man mener å ha kunnet påvise i enkelte andre undersøkelser mht sosial status og kjønn ihvertfall ikke gir seg utslag i norske promillesaker. Og fordi disse sakene er en type saker hvor man i større grad enn i de fleste andre metodisk kan isolere sosial status og kjønn fra andre straffutmålingsmomenter, gir resultatet grunnlag for å stille seg noe skeptisk til påstandene om slik forskjellsbehandling.

Legger man imidlertid vekt på de små forskjeller – som imidlertid ikke er større enn at de kan skyldes tilfældigheter – synes sosialklienter og kvinner å bli noe strengere behandlet. Ikke minst det siste er overraskende – og kan kanskje tolkes som uttrykk for at den ridderlighet *Pollak* mente å finne innenfor straffettsapparatet har veket plassen for en motsatt tendens.

Adresser: Professor Ragnar Hauge

SIFA

Dannevigsveien 10

N-0463 Oslo

Konsulent Jens J. Guslund

Sosialdepartementet

Postboks 8011 Dep

N-0030 Oslo

Referanser:

- Andenæs, Johs.:* Alminnelig strafferett. 3. utg. Universitetsforlaget, Oslo 1989.
Andenæs, Johs.: Lovmotiver og straffutmåling. Lov og Rett, 30. årg., 1991, s. 385-386.
Aubert, Vilhelm: Straff og lagdeling. Institutt for samfunnsforskning, Oslo 1963.
Aubert, Vilhelm: Retts sosiologi. Universitetsforlaget, Oslo 1968.
Bratholm, Anders: Strafferett og samfunn. Universitetsforlaget, Oslo 1980.
von Eyben, W. E.: Straffutmåling. G. E. C. Gads forlag, København 1950.
Glad, Alf: Promillekjøring i Norge. Transportøkonomisk institutt, Oslo 1983.
Hauge, Ragnar & Jens J. Guslund: Straffutmålingen i promillesaker. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, Oslo 1992.
Pollak, Otto: The Criminality of Women. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1950.
RT: Retstidende, 154. årg., Den norske advokatforening, Oslo 1989.

INDBINDING

af

Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab

Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab tilbyder standardindbinding af tidsskriftets årgange.

Indbindingen udføres som trådheftede helbind med guldtryk på ryggen og i bedste materialer.

Levering: Max. 4 uger efter modtagelsen.

Indbindingspris uanset årgang: D. kr. 115,00 excl. moms og forsendelsesomkostninger.

Indlevering: Senest 1/5 1993 til:

JES BONDE NIELSEN

BOGBINDERI

Kærsangervej 12 – DK-9800 Hjørring

Telefon 98 91 04 97